

مقطع تحصیلی: کاردانی □ کارشناسی □ × ... روابط عمومی ... : ... سال تحصیلی: -

.. تحولات اجتماعی ایران معاصر.. نام و نام خانوادگی مدرس: **رضوان مشاهری فرد...**

email: rezvan271355@gmail.com..... تلفن همراه مدرس: ..

...: تحولات اجتماعی ایران معاصر... مربوط به هفته : هشتم □ نهم □ × دهم □

text: □ × □ :voice □ □ × □ :power point □ × □
تلفن همراه مدیر گروه :

سلسله پهلوی و تحولات اجتماعی آن دوران: قسمت دوم (محمد رضا شاه پهلوی)

محمد رضا پهلوی که به محمد رضا شاه پهلوی نیز شهرت دارد و تا پیش از انقلاب ۵۷ با عنوان دومین و آخرین پادشاه دودمان پهلوی و آخرین پادشاه ایران از ۲۵ شهریور ۱۳۲۰ تا ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ بود. محمد رضا شاه در پی استعفای پدرش رضاشاه پهلوی و با رای مجلس شورای ملی به پیشنهاد محمدعلی فروغی برای جلوگیری از از بین رفتن تمامی ارضی ایران بر اثر هجوم متفقین به پادشاهی رسید و با انقلاب ۱۳۵۷ از حکومت برکنار شد.

او حاصل ازدواج رضاشاه و تاج‌الملوک آیرملو بود. در حالی که ۶ سال داشت، پدرش پادشاه شد و او به ولیعهدی ایران رسید. تحصیلات مقدماتی را در تهران و تحصیلات متوسطه را در سوئیس به اتمام رساند و در بازگشت به ایران با درجه ۱۰ ستوان دوم از دانشکده افسری فارغ‌التحصیل شد. در جنگ جهانی دوم و هم‌زمان با اشغال ایران در ۲۲ سالگی به پادشاهی رسید. در آغاز قدرت کمی داشت، ولی با پایان اشغال ایران و خروج نیروهای خارجی از کشور، با پشتیبانی امریکا و با سیاست نخست‌وزیر وقت، قوام السلطنه به حکومت خودمختار در آذربایجان و کردستان خاتمه داد. هم‌چنین وی زمین‌هایی که پدرش از مالکان آن‌ها گرفته بود را به صاحبان پیشین‌شان بازگرداند.

مدتی پس از نجات از یک ترور نافرجام، با تشکیل مجلس سنا بر قدرت او افزوده شد. در دوران پادشاهی او، صنعت نفت ایران به رهبری محمد مصدق ملی شد. در سال ۱۳۳۲ با پشتیبانی سازمان اطلاعات و امنیت خارجی بریتانیا و سازمان اطلاعات مرکزی آمریکا، کودتایی برای برکناری مصدق به راه افتاد. با شکست خوردن کودتای ۲۵ مرداد، محمد رضا شاه ایران را ترک کرد و به ایتالیا رفت، ولی با موفقیت کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ مصدق برکنار شد و شاه باری دیگر به قدرت رسید.

شاه به توسعه اقتصادی و افزایش قدرت نظامی کشور علاقه داشت و بخش زیادی از درآمد نفتی کشور را صرف ارتش ایران می‌نمود. او تحت عنوان انقلاب سفید و با هدف رسمی قرار گرفتن ایران در بین مدرن‌ترین کشورهای جهان تا پایان سده بیستم مجموعه‌ای از اصلاحات اقتصادی - اجتماعی مانند اصلاحات ارضی را آغاز نمود. در دهه ۴۰ چهل و اوایل دهه ۵۰ پنجاه هجری شمسی، ایران رشد اقتصادی سریعی را شاهد بود. محمد رضا شاه نظام تک‌حزبی را در کشور حاکم کرد و عملاً در شانزده سال پایان پادشاهی تقریباً هیچ‌یک از تصمیمات کلیدی کشوری بدون نظر مساعد او گرفته نمی‌شد. سرانجام او در تاریخ ۲۶ دی ۱۳۵۷ و در پی اعتراض‌های گسترش‌یافته مخالفان به رهبری روح‌الله خمینی، ایران را برای همیشه ترک کرد.

وقایع مهم دوران محمدرضا پهلوی

تحولات عظیمی در دوران این پادشاه پهلوی صورت گرفت که به دو مورد مهم ترین و تأثیرگذارترین آنها به اختصار اشاره

می شود:

الف - انقلاب سفید:

اصول شش گانه انقلاب سفید، طرح و برنامه‌ای بود که با هدف تحول در ساختار سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایران پایه‌گذاری شد اما در واقع این طرح نخستین گام عمده محمدرضا پهلوی در جدال برای تثبیت قدرت خویش بود. زیرا کندی قصد داشت در کشورهای دوست آمریکا، اصلاحاتی به سود خود انجام دهد. به همین منظور، علی امینی، سفیر سابق ایران در آمریکا با دستور کندی به جای شریف‌امامی به نخست‌وزیری منصوب شد تا اصلاحات مورد نظر آمریکا را انجام دهد اما بعدها محمدرضا پهلوی که افزایش قدرت و نفوذ امینی و حمایت آمریکا از او را به ضرر خود می‌دید، تصمیم گرفت تا خود، نقش امینی را برای آمریکا بازی کند؛ به همین دلیل در فروردین ۱۳۴۱ در مسافرتی به آمریکا، نظر دولتمردان آمریکا را جلب کرد و انقلاب سفید در همین سفر طراحی شد.

محمدرضا پهلوی در ظاهر، تأمین رفاه اجتماعی را یکی از هدف‌های اصلی خود اعلام و چنین وانمود کرد که رژیمش برای مردم ایران؛ فرهنگ، بهداشت، رفاه و امنیت به ارمغان آورده است. او در کتاب «پاسخ به تاریخ» هدف خود را از انقلاب سفید اینگونه بیان می‌کند: **من یک هدف بیشتر ندارم و هرگز آن را پنهان نکردم و آن سازندگی ایرانی مترقی و توانا بود که مردمش هم از مواهب و مزایای تمدن مادی برخوردار باشند و هم از اعتلای معنوی و اخلاقی و فرهنگی.** اما حقیقت این بود که او می‌خواست تا به واسطه انقلاب سفید، خود را به عنوان رهبری مقتدر، نیک‌خواه، مترقی و روشنفکر به جهانیان معرفی کند. همچنین، کشاورزان ساده‌دل و حق‌شناس را برای چند سال به پشتیبانی از دولتشان برانگیزد و مالکان و محافظه‌کاران منتقد را از سر راه خود بردارد و قشرهای متوسط جامعه، بازاریان، کسبه به‌ویژه پیشوایان مذهبی، و نیروهای مخالف رژیم را سرکوب کند.

اصول اساسی انقلاب سفید:

طرح انقلاب سفید را که بعدها به انقلاب شاه و ملت مشهور شد، ۶ اصل داشت: ۱- اصلاحات ارضی و الغای نظام ارباب و رعیتی؛ ۲- ملی کردن جنگل‌ها و مراتع؛ ۳- تبدیل کارخانه‌های دولتی به شرکت‌های سهامی و فروش سهام آنها جهت تضمین اصلاحات ارضی؛ ۴- مشارکت کارگران در سود خالص کارخانه‌ها؛ ۵- تجدید نظر اساسی در قانون انتخاب به منظور اعطای حقوق کامل و برابر سیاسی به زنان؛ ۶- ایجاد سپاه دانش به منظور سوادآموزی و اشاعه فرهنگ در روستاها. محمدرضا پهلوی ابتدا این ۶ اصل را به عنوان اصول انقلاب سفید بیان کرد و به تدریج ۱۳ اصل دیگر به آن افزود که هر یک به اقتضای تحول جامعه و توسعه امکانات ملی و پیدایش نیازها و مقتضیات جدید ارایه شد که مواردی چون سپاه بهداشت؛ سپاه ترویج و آبادانی؛ خانه‌های انصاف در روستاها؛ ملی کردن تمام منابع آب‌های زیرزمینی کشور؛ نوسازی شهرها و روستاها؛ انقلاب اداری و آموزشی؛ تأمین امکان فروش سهام واحدهای بزرگ صنعتی به کارگران؛ مبارزه با تورم و گران‌فروشی؛ آموزش رایگان و اجباری در هشت سال اول تحصیل؛ تغذیه رایگان برای کودکان خردسال

در مدارس؛ تعمیم بیمه‌های اجتماعی به همه ایرانیان؛ مبارزه بامعاملات سوداگرانه اراضی و اموال غیرمنقول؛ مبارزه با فساد را دربرمی گرفت.

ب- کاپیتولاسیون:

کاپیتولاسیون به این معناست که اگر تبعه کشوری در کشور دیگر مرتکب جرم یا جنایتی می شد آن کشور حق دستگیری و مجازات وی را نداشت و باید به کشور خود فرستاده می شد تا طبق قوانین آن محاکمه و مجازات شود.

کاپیتولاسیون (یک کلمه لاتین به معنی انعقاد عهدنامه و قرارداد یا خود عهدنامه) بدون توجه به معنی لغوی آن در اصطلاح تاریخ حقوق اروپایی به اسناد یکجانبه یا عهدنامه هایی گفته می شود که به موجب آن "باب عالی" و حکومت های شامات (سوریه و لبنان) و آفریقای شمالی وضع حقوقی بیگانگان مقیم امپراتوری عثمانی را تعیین می کردند و امتیازات و معافیهایی به دول اروپایی در مورد اتباع آنها اعطا می کردند.

مفهوم عام حقوقی کاپیتولاسیون عبارت از نظام قضاوت کنسولی و برخی تضمینات و امتیازات و مصونیت‌های قضایی است که به موجب تصمیمات یکجانبه یا اسناد قضایی دیگر به دول مسیحی در سرزمین های غیر مسیحی داده می شد. در ممالک و سرزمین های مزبور به طور کلی اتباع بیگانه گاهی بدون رعایت اصل متقابل از حدود صلاحیت مقامات قضایی محلی خارج بوده و تابع صلاحیت مقامات و به ویژه ماموران کنسولی و سیاسی دولت متبوعه خود محسوب می شدند و دعاوی و شکایات و محاکمات مربوط به امور جزایی آنان به وسیله کنسول با نماینده دولت متبوع آنان حل و فصل می شد.

حق کاپیتولاسیون در ایران، اولین بار در معاهده ترکمنچای در سال ۱۲۰۳ ه ش در زمان فتحعلی شاه قاجار به روسیه داده شد که آسیب های فراوانی در طول یک قرن به ایران وارد کرد. حق کاپیتولاسیون در ایران کم کم از انحصار دولت روسیه خارج شد و بسیاری از دولتهای دیگر نیز با استفاده از اصل کامله الوداد صاحب این حق شدند و قضاوت کنسولی خود را بر ایران تحمیل کردند. اسپانیا، فرانسه، آمریکا، آلمان، ایتالیا و چند کشور دیگر از جمله دولت عثمانی بعدها از ایران حق کاپیتولاسیون را به دست آوردند.

کاپیتولاسیون موجب برتری و تقدم اتباع خارجی بر اتباع کشور می شد و باعث می گردید که رجال مملکت را به بیگانگان و قدرت قضایی و سیاسی آنان سوق دهد و حتی در سایه کاپیتولاسیون، بیگانگان هر چه می خواستند به ایران وارد و یا از ایران خارج می کردند. کاپیتولاسیون اصل حاکمیت و استقلال کشور را متزلزل می ساخت و به قوانین خارجی اعتبار برون مرزی می بخشید و اتباع کشور را از حمایت کامل قضایی محروم می کرد و حق مشروع آنان را به بیگانگان می داد و به دلیل همین مضرات جبران ناپذیر، مردم ایران نسبت به کاپیتولاسیون عکس العمل های شدیدی از خود نشان می دادند.

در سال ۱۲۹۷ ه ش یعنی دو سال قبل از کودتای رضاخان در دولت صمصام السلطنه لایحه ای به تصویب رسید که به موجب آن حق کاپیتولاسیون روسها در ایران لغو شد. پس از لغو قرارداد کاپیتولاسیون بین ایران و روسیه، قرارداد

کاپیتولاسیون تعدادی از کشورهای دیگر نیز لغو شد. اما کشورهای غربی همچنان به این امتیاز پایبند بودند. سرانجام مجلس شورای ملی در سال ۱۳۰۶ ه ش الغاء کاپیتولاسیون را اعلام کرد و به همه دولی که از این حق استفاده می کردند یک سال وقت داد که در قراردادهای خود تجدیدنظر و این امتیاز را لغو کنند؛ لیکن از جانب کشورهای غربی اقدامی صورت نگرفت بلکه لایحه مصونیت مستشاران و تبعه آمریکا در ایران در ۱۳ مهرماه ۱۳۴۲ در مجلس عالی به تصویب رسید و در ۲۱ مهرماه ۱۳۴۳ مجدداً مورد تصویب نمایندگان دو مجلس سنا و شورای ملی قرار گرفت.

در ۴ آبان ۱۳۴۳، امام خمینی (ره) با ایراد سخنرانی مهیج و کوبنده، موضع نهضت را در برابر استکبار غرب و شرق روشن ساخت. اعلامیه امام (ره) در تیراژ وسیعی چاپ و منتشر شد؛ فرازهایی از این اعلامیه به شرح زیر است: " آیا ملت ایران می داند که مجلس به پیشنهاد دولت سند بردگی ملت ایران را امضا کرد؟... سند وحشی بودن ملت مسلمان را به آمریکا داد... قلم سیاه کشید بر جمع مفاخر اسلامی و ملی ما... اهانت به ارتش محترم ایران و صاحب منصبان و درجه داران نمود... حیثیت دادگاههای ایران را پایمال کرد... اکنون مستشاران نظامی و غیر نظامی آمریکا با جمیع خانواده و مستخدمین آنها آزادند هر جنایتی بکنند. هر خیانتی بکنند، پلیس حق بازداشت آنها را ندارد... بر پیشوایان دول اسلامی است که فریاد ما را به دنیا برسانند... هدف مراجع عظام و روحانیون در هر جا باشند یکی است و آن پشتیبانی از دیانت مقدسه اسلام و قرآن مجید و طرفداری از مسلمین است..."

لذا در سیزده آبان امام (ره) را از قم دستگیر و به ترکیه تبعید کردند. و حسنعلی منصور نخست وزیر شاه در سخنرانی خود در مجلس سنا اعلام کرد که پس از مذاکرات، دولت آمریکا موافقت کرد، چنانچه دولت ایران تشخیص دهد در هر موردی که ضرورت داشته باشد، فرد مجرم از اتباع آن کشور در ایران محاکمه شود نسبت به آن فرد سلب مصونیت سیاسی به عمل خواهد آمد. این سخنرانی در واقع اعلام یک عقب نشینی دولت از موضع قبلی بود.

حسنعلی منصور که تصویب کاپیتولاسیون و به دنبال آن تبعید امام خمینی را انجام داده بود در نخستین روز بهمن سال ۱۳۴۳ توسط یکی از اعضای "هیات موتلفه اسلامی" به نام محمد بخارایی کشته شد.

سرانجام با پیروزی انقلاب به پیشنهاد هیات وزیران و تصویب شورای انقلاب در تاریخ ۲۳ اردیبهشت ۱۳۵۸، حق کاپیتولاسیون و امتیازات و ملحقات آن برای همیشه و به طور نهایی لغو شد.

نمونه سوالات:

- ۱- از نظر محمد رضا شاه پهلوی انقلاب سفید به چه معنا بود؟ دارای چه اصولی بود و چگونه اجرایی شد؟
- ۲- کاپیتولاسیون به چه معناست؟ پیامدهای اجرای این قانون (کاپیتولاسیون) در ایران چه بود؟